

SİYASÎ HADİSELERİN DİNÎ İLİMLERE ETKİSİ

Mehmed Said Hatiboğlu Kimdir?

25.09.1933'te Burdur'da doğdu. 1958'de Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ni bitirdi. 1958 sonunda Prof. Tayyib Okıç'ın hadis asistanlığına tayin edildi. 1962'de İslami Tenkid Zihniyeti ve Hadis Tenkidinin Doğuşu isimli teziyle ilâhiyat doktoru; 1967'de Hz. Peygamber'in Vefatından Emevilerin Sonuna Kadar Siyasi-İctimai Hâdiselerle Hadîs Münasebetleri isimli teziyle doçent; 1978'de ise Hilafetin Kureyşliliği isimli teziyle profesör oldu. 2000 yılında aynı fakülteden emekliye ayrıldı. Akademik dünyamıza birçok ilim adamı kazandıran Hatiboğlu, ilâhiyat alanında klasik hâle gelen çalışmalara da imza attı.

Hocam, "Dini ilimler" ve "Dünyevi ilimler" ayrımı hakkında neler söylemek istersiniz?

-Çocukluğumuz dönemine (1940'lı yıllar) kıyasen içinde bulunduğumuz günümüz Türkiye'sinde çok farklı bir hayat başladı. İslâmî ilimler dediğimiz yerleşkede rol üstlenen binlerce gencimizin varlığı için Rabbimize şükürler olsun. En yüksek unvanları kazanan hocalarımız, neticesinde kamuya mal olmuşlardır. Dolayısıyla büyük bir ferahlık duyuyorum ve yüce Rabbime hamd ediyorum. Seksen üstü bir ömür tecrübesi ile Türkiye'yi sizlerden biraz daha farklı görmüş biri olarak, bunları söylemek zaruretini hissettim. Benim âcizane görüşüm, İslâmî ilimlerin; dinî ilimler ve gayri dinî ilimler şeklinde ayrışması kabul edilemez. Zira İslâmiyet'te dinî ve gayri dinî diye bir kavram yoktur.

Yani Gazali'nin "Dini ilimler" ve "Dünyevi ilimler" ayrımını kabul etmiyorsunuz!

- Tabi ki etmiyorum. Zira din denen hadise, insanoğluna dünya hayatında Allah'a layık kul olabilmenin yollarını açan bir sahadır. Burada özellikle kastettiğim din, İslâm dini dir. İnsanları dünyada ahiret için hazırlayan İslâm dinî, mukaddes müessesedir. Din, hayatımızın her alanına müdahale eder. Bu bakımdan İslâm'da dinî ve gayri dinî ilimler diye bir bölümlenmenin olmaması gerekir. Resulullah zamanında da böyle bir ayrım yoktur. Ayrım olmadığı gibi, din adamı ve gayri din adamı diye bir ayrım da söz konusu değildir. Bu ayrım, muhtemelen bir asır sonra Abbâsiler zamanında ortaya çıkmaya başlamıştır. Bizde "din adamı" mefhumu yoktur; zira Kur'an-ı Kerim'de "...يَتَمَقَّهُوْا فِي الدِّيْنِ...¹ *Din hakkında ince bilgi sahibi olmak...*" ifadesi geçer ki, din, bütün kâinatı içine alan bir mefhumdur; dinin dışında hiçbir mefhum yoktur. İlmihal kitapları, suların ahkâmıyla başlar. Peki, bir şeyin temiz olup olmadığını kim bilir? Bana göre günümüzde suyun temiz olup olmadığını müftü, Diyanet İşleri Başkanı, hafız vs. bilmez, bilemez. Bunu günümüz dünyasında mikro biyoloji uzmanı, tıp doktoru vs. bilir; çünkü Kur'an'ın emrettiği bilgiye sahip olan

kişilerdir. Ancak kuyuların suları ne zaman pis ve temiz olur. tespitini, bin sene önce yazılan kitaplarda imam dediğimiz İmam Şâfi, İmam-ı Âzam tespit etmişlerdir. Bu bilgiler günümüzde yetersizdir. Örneğin, günümüzde çok meşhur Işıkçılar cemaatinin yazdığı Seâdet-i Ebediyye isimli eserde "İnsan pisliğinde yaşayan kurtlar temizdir." ifadesini, askeriye'de fizik-kimya dalında uzman olan biri dile getirmiştir. Seâdet-i Ebediyye isimli eserde bu ifade, ilme dayanılarak değil; bin kusur sene önce verilen fetvalardan çıkarılmıştır. Tamamıyla İslâmiyet'e, Kur'an'a aykırı hükümdür. Bu konuda bilgi sahibi; tıp okuyan ve bu bilimde ihtisas yapmış kişilerdir. Çernobil hadisesi olup radyasyonun yayıldığı sıralarda bize, "Radyasyonlu hiçbir şeyi kesinlikle yemeyin, içmeyin." dediler. Buna göre, fikhimizin bize öğrettiği temiz suyun vasıfları, şeffaf, kokusuz ve tatsız olmasıdır. Radyasyon aldı ise bu su, bizim için haramdır; ama fıkha göre helaldir. Çünkü fıkıh ilminin tedvin edildiği zamanda radyasyon mu vardı ki, bu yönüyle fetva verilsin! Bu pencereden bakıldığında hükümler nasıl değişiyor! Yenilik alanında hangi suyun pis ya da temiz olduğu hükmünü, radyasyon ilmine sahip olan kişiler verebilirler. Bu ilmi bize öğreten radyoloji veya mikro biyoloji uzmanı, bizim telakkimize göre din adamı mıdır? Biz bunlara din adamı demeyerek yanlış söylüyoruz. Din adamı kavramımızı muhakkak değiştirmemiz lazım. Bir anket için sokağa çıkılıp, din adamı kimdir diye sorsanız, hiç kimse size doktor, mühendis vs. demez; ya imam, ya müftü, ya da Diyanet İşleri Başkanı cevabını verir.

Hocam buradan şu sonuca ulaşabilir miyiz? Kur'an'da güneş ile ilgili ayetleri tefsir eden âlim ne kadar müfessir ise, güneşi inceleyen gök bilimci olarak Nasa da o kadar müfessirdir!

- Bugün için o, müfessirden daha büyük İslâm âlimidir. Dikkat ederseniz, müfessir diyoruz; din adamı demiyoruz. Kelime olarak imam, din adamı ile aynı değildir; imam, başa geçen kimse; müezzin, ezan okuyan; müftü

de fetva veren demektir. Biz, yirmibirinci asırda telak-kilerimizi değiştirmek zorundayız. İslâm'da din adamı yoktur, ama dinin adamı vardır. Zira Peygamberimizden yüzyıllar sonra keşfedilen matematik, fizik, kimya vs. bilim dalları, İslâm'ın her türlü ilim telakkisine dâhildir. Peygamberimiz zamanında mahallî kültür vardı. Mesela, Peygamberimiz bir hurma aşılama hadisesine müdahale etmiş ve o sene hurmalar meyve vermemişti. Kendi müdahalesiyle gelişen böyle bir sonuç için Peygamberimiz; "ben sizin iş uzmanlığını nasıl bilebilirim ki! Ben ne zaman size, 'Allah böyle buyurmuş!' dersem, o mutlak-tır. Ama kendiliğimden bir şey söylersem, o münakaşa edilebilir, bende sizin gibi insanım." buyurmuştur. Fara-za, siz bugünkü ilimle Peygamberimize, bir üçgenin iç açıları kaç derecedir diye sorsaydınız size verebileceği bir cevabı da olmazdı! Günümüzde öyle kimseler var ki, sahabenin her şeyi bildiğini söylüyorlar. Sahabe, bizim ortaokulda okuduğumuz Tales'i, Pisagor'u okudu mu ki! Bırakın sahabeyi, Peygamberimizbile bunları bilmiyor-du. Benim için dünyanın en büyük insanı olan Peygam-berimiz, ekvatorun uzunluğunu, dünyanın kaç derece olduğunu bilmiyordu. Onun için günümüzde dinî ilim/ gayri dinî ilim ayırımı bırakalım diyorum. Netice olarak bu ayırımı kesinlikle kabul edemeyiz; zira böyle bir şey yoktur. Bizler dinî ilimler denilince, namaz, oruç, hac vs. anlıyoruz; oysa bunlarda bence dünyevî ilimlerdir. Ahiret hayatında namaz, oruç vs. yok! Öyleyse tüm ibadetler, dünyevî hayat dediğimiz bu dünyada bizi, eğitsin diye vaz' edilmiştir. Kur'an oku emrinden, sadece "Önünüz-deki Kur'an'ı okuyun!" manası kastedilmiyor. Her alanda bilen kişiler yetiştirmek, Kur'an'ın emridir. Eğer namazı-

mız, bize örnek insan profilini veremiyorsa hiçbir kıy-meti yoktur. Allah, gösteriş, sahtekârlık ve etrafındaki insanları kandırmak için namaz kılanlara, "فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ: **Yazıklar olsun o namaz kılanlara!**"² diyerek, bu ibadeti, o kişilerin yüzüne vurmaktadır.

Peki, kırılma nasıl meydana geldi? Sahabe içerisinde Cahiliye Devri siyasetinin uzantıları var mıdır? Etkileri nelerdir?

- Öncelikle siyaset kelimesinden başlayalım. Siyaset, idare etmek, yönetmek demektir. Bu kelime, dünya hayatının her alanını içerir. Buhârî'de geçen Hz. Ebu-bekir'in kızı Esmâ'nın, eşi hakkında "Benim için en zor iş, efendimin atını temizlemektir." metninin içeriğindeki Arapça ifade siyasetü'l haydır; at siyaseti/idaresi anla-mına gelir. Demek ki Esmâ'ya göre en zor iş budur. Seyis kelimesi de oradan gelmektedir; atı idare eden kişi de-mektir. Bu anlamda siyasetü'n-nefs, kişinin kendi ben-liğini idare etmesidir; siyasetü'l-Medine de şehir idare-si demektir; yani değişmez manası idaredir. Mekke'de Kureyş kabilesinden daha güçlü bir kabile yoktu. Diğer kimseler ise onların emrinde olan, Kureyş'e hizmet va-zifesiyle mükellef kişiler olarak görölmektedir. Bu anla-yış, Resulullah tarafından ne kadar yıkılmak istendiyse de maalesef Kureyşlilik azameti daha sonraları tekrar nüksetti. Çünkü kendilerini diğer Arap kabilelerinin en üstünü olarak görüyorlardı. Peygamberimizin getirdiği din, insanlar arasında üstünlük makamı olarak Allah'a kul olabilme derecesi olan takvayı vaz' etmiştir. Kur'an, "إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ...: Allah katında en üstün olanınız, en takvalı olanınızdır..."³ demektir; Kur'an bu ayeti önü-

müze koymuştur; Türk olmak, Fransız olmak vs. fark etmez. Ancak sadece Kureyş'ten olmak denildiği için, biz en müttaki insanı değil de kabilesi en sağlam adamı mükemmel adam olarak görüp delalete sapmışız! Kabilecilik/ırkçılık mevzusunu ilk olarak ortaya çıkaranlar, ne yazık ki daha birinci asırda Araplar olmuşlardır.

Yani Cahiliye Döneminde yaygın olan kabilecilik anlayışından sahabe tam olarak kurtulamamış mıdır?

- Evet, kurtulamamıştır. Ama en acı tarafı da anlı-şanlı büyük âlimlerimizin buna alet olmalarıdır. Resulullah'ın dünyada iki türlü vazifesi vardı. Birincisi, ilâhî tebliği ümmete sunmak; diğeri de emirleri tatbik etmek. Tatbik etmek, devlet başkanlığını da içerdiğinden, İslâm devletin ilk başkanı Resulullah'tır. O bakımdan tüm devlet işleri ile meşgul olmak, ona aitti. Tabi etrafındaki insanlarla müşavere etmek suretiyle; kendi başına değil! İnen ayet, kesin hüküm içerdiği için şüphe yok; ama ayet gelmediği za-

man Resulullah, kendi İslâmî kültürü ve Müslümanlar ile istişare ederek hareket ediyordu. Hatta kendisinin ferdi olarak verdiği bazı hükümlere müdahale eden sahabenin: *"Ya Resulullah! Bu, ayetin hükmü gereği midir; yoksa kişisel fikrin midir?"* sorusuna, *"kendi fikrimdir."* diyen Resulullah'a *"bu, yanlıştır."* cevabı olabilmıştır. Ben İslâmî Tenkid Zihniyeti üzerine doktora yaptım. Müslümanların aralarındaki bu tenkit hareketlerini incelerken başta Resulullah'ı bile tenkit konusu yaptıklarını müşahede ettim. Bu çok müthiş bir şeydir ki, İslâm'da Peygamber olmak, her şeyi bilmeyi, yapmayı mümkün kılmaz. gerçeğini yansıtmaktadır. Dolayısıyla Resulullah, dokunulmaz değildi; dokunulmaz olduğu tek saha, vahyin tebliğidir. Vahiy geldiğinde akan sular durur. Zira gelen vahye, Peygamber de bütün ümmet de tâbi olacaktır. Ama bunun dışındaki hadiselerde durum farklıdır. Savaşta burnundan yaralanan birine *"tabibe git! O sana ne yapman gerektiğini söyler."* diyen Peygamberimizin yönlendirdiği merci, doktor olmuştur. Çünkü Peygamberimizin tıbbî şeylerden anlaması mümkün değildir. Ama öyle hadisler çıkarmışlar ki! Örneğin, bizim sünen kitaplarında, *"suyun hacmi, iki küp olursa onu hiçbir şey kirletmez."* ifadesi yazılıdır. Böyle gayri ilmî bir şey olur mu? Havuz kadar bile olsa onu da kirleten şeyler bulunur.

Ayet gelmediği zaman Resulullah, kendi İslâmî kültürü ve Müslümanlar ile istişare ederek hareket ediyordu.

İlk halifenin seçiminden devam edelim. İlk halife seçimi nasıl olmuştur?

- Âlemlere rahmet olarak gönderilen Resulullah'ın hem Kur'ân tebliğcisi, hem de ilk devlet başkanı olduğunu söylemiştik. Ayetlerin pek çok yerinde **"Allah'a ve Resulüne itaat edin!"** deniliyor. Demek ki Resulullah'a ayetlerin tatbikinde itaat edilir! Peki, Resulullah vefat ettiğinde Medine merkezli ilk İslâm nüvesi dağılacak mıydı? Bir başkanın olması gerekçesiyle elbette ki hayır! Bu zaruret ile Medineli Ensar, kendi aralarından bir halife seçmeye kalktılar. Daha Resulullah defnedilmeden ilk teşebbüs, Ensar'dan gelmiştir. Hz. Ömer ve Hz. Ebubekir, Ensar'ın kendi aralarında bir başkan seçmekte olduklarını ve kendilerinin saf dışı edileceğini fark edince onlara, *"siz ne yapıyorsunuz?"* demişlerdir. Ensar seçim yaptıklarını

söyleyince, Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer başta olmak üzere Muhacirler onlara şöyle demişlerdir: *"Sizde bizim kadar değerlisiniz; ancak bu başkanlık meselesi, bir de ümmetin kabu-*

lüne (bugünkü tabirle seçmenlerin rızasına) bağlıdır." Mekke ve Medine civarındaki diğer Müslümanlar, siyasî olan böylesine bir hadisede sizi değil, Kureyşli'leri tercih ederler. Hicret etmiş Kureyşli'lerden seçim yapılırsa (Kureyş Arabistan'a hâkim olduğundan) bunu kabul ederler; fakat sizi seçmezler. Günümüz lehçesinde *"sizin seçmeniniz pek yok!"* demişlerdir. Bu arada Kureyşli olmak, mutlak şart değil; yardımcı unsurdur. Medineli'ler, bunu kabul ettiler; ancak etmeyen de vardı. Mesela Ensar'dan meşhur Müslüman Sa'd b. Ubade, Peygamberimizin en sevdiği ve değer verdiği adamlardan birisidir; ama o, kabul etmedi; daha sonra Ömer de kabul etmedi. Hz. Ömer Ensar'a dedi ki: *"Gelin, Ebubekir'i seçersek kimse itiraz etmez ve ümmet ihtilaftan kurtulur."* dedi ve bu kabul gördü. Kültür tarihimizi yazan âlimler, bu olayı nasıl naklettiler? Güya Ebubekir, Ensar'a demiş ki: *"Arkadaşlar siz ne yapıyorsunuz? Siz Peygamberimizin şu hadisine aykırı hareket ediyorsunuz; İmamlar, Kureyş'ten olur.' Siz Kureyşli değilsiniz! O yüzden sizi halife seçmek caiz değildir."* Onlarda: *"Biz böyle bir hadis olduğunu bilmiyorduk."* demişler ve iddialarından vazgeçmişlerdir. En anlı-şanlı âlimlerimiz böyle anlatıyorlar! Bu, bir ırkçılıktır, kabileciliktir! Okuduğum en eski, ilk devir İslâmî kaynakların hiçbirinde böyle bir hadisten bahsedilmiyor. Haliyle de Hz. Ebubekir'in böyle bir söylemi gerçek dışı-

dır. Halifeler Kureyş'ten olur diye bir hadis yoktur! Üzü-
lererek ifade etmeliyim ki, bizim kelimelerimiz bunu
böyle naklettiler. Bu algı öylesine yerleşmiş ki, yirmin-
ci asırda bile devam ediyor! Bizim kelimelerimiz kitaplarımız-
da dahi yazılıdır. Hatta Sultan Abdülhamit zamanında
medresede okunan kelimeler kitaplarında böyle yazdığı
için Avrupalılar, Osmanlı Kureyş'ten değildir ve hilafeti
gayri meşrudur diye itiraz etmeye başladılar. O zaman
bizim medrese ne yaptı da, kitaplardaki ifadeleri sildi?
Nesefî'nin Akaid kitabının birinci baskısında var olan bu
bahse, ikinci baskıda rastlanılmamıştır. Buradan, kendi
kültür mahsullerimizi, bizim en büyük âlimlerimizin de
yanlış nakledebilecekleri sonucu ortaya çıkıyor.

Ümmet içerisinde ilk parçalanmalar ve idarenin saltana- ta dönüşmesi nasıl meydana gelmiştir?

- Kur'an'da ihtilafların sulh yolu ile çözülmesi vardır. Fa-
kat sulhu kabul etmeyen kişi ile de savaşma emri var! ⁴
Peygamberimiz hayatta iken siyasî zaruretlerden dolayı
Müslüman, bir diğer
Müslümanı öldür-
memiştir. İlk olarak
bu hadise, Hz. Os-
man'ın hicri 35 tarihinde öldürülmesi ile vuku bulmuştur.
Hz. Osman'ın hilafetine kadar hiçbir halife öldürülerek
makamından indirilmiş değildir! Gerçi Hz. Ömer'i şehid
ettiler ama siyasî amaçla değil! İranlı bir kölenin hadi-
sesinde, güya kendi hakkını vermediler! Diye köle, Hz.
Ömer'e şikâyetinde bulunur; Ömer, köleyi haksız bulunca,
o da suikast düzenleyerek Hz. Ömer'i öldürmüştür. Hiç
siyasî bir tarafı yok!

Hz. Osman mevzusu nasıl cereyan etti?

- Osman (r), Resulullah'ın en sevdiği kişilerden birisidir;
hatta Resulullah iki kızını ona verdiği için ona, "zinnu-
reyn/iki nur sahibi" denilir. Onun hilafetinin ilk altı yılı
iyi gitti; ancak ondan sonra yaşlılığı ve kabilesi işin içine
girince memuriyetler, yakınlarla verilmeye başlanmıştır.
Bundan dolayı Hz. Osman, tenkide tâbi tutulmaya baş-
lanmış ve itirazlara uğramıştır. Bu işten ayrıl diyenler ol-
muşsa da hiç birini dikkate almamıştır. Ümmet içerisinde
de birileri, "biz, bu zatın başkan olmasını istemiyoruz!"
derse bu durumda yapılacak olan nedir? Bugünkü siste-
mde biz, sokaklarda protestolar yapıyoruz; yeni se-
çime gidiliyor ve yönetim ona razı oluyor. Fakat ondört
asır öncesinin Mekke ve Medine'sinde durum farklıydı!
"Makamından in!" diyorsun, inmiyor! Halifeyi indirmek
isteyenlerin önünü o zaman, ancak silah zoru açabilirdi!

Kaba kuvvete başvurdular ve Hz. Osman'ı şehit ettiler.
Öldürenler yabancılar değil, Müslümanlardır. Bu arada
Medine'de olan Hz. Ali'ye, "Medine'de sen vardın; öy-
leyse suçlu sensin." dediler. Hz. Ali kendisinin bir mü-
dahalesi olmadığını söylediye de, dışarıdan seyretmek
zorunda kaldı. Binlerce kişiye ne anlatabilirdi ki? Bence
de bir müdahalesi yoktu. Fakat Şam valisi Muaviye bu
olaya sahip çıktı; Hz. Ali'yi olayın müsebbibi ve teşvik-
çisi gösterdi. Tabi bu arada Hz. Ali ile uyuşmayan Hz.
Aişe, Zübeyr ve Talha gibi ileri gelen sahabeler, Mek-
ke'de birleştiler. Hz. Osman'ın katillerinin bulunması için
ordu toplayıp Basra'ya doğru yöneldiler; orada Hz. Ali ile
savaştılar ve Cemel hadisesi yaşandı. İslâm dünyasında
ilk büyük fitne budur. Hz. Aişe savaştığını ifade etmiştir;
kaynaklarımızda vardır. Ancak daha sonra çok pişman-
lık duymuştur. Tarihçilerimiz diyorlar ki; bir yıl sonra olan
Sıffin savaşı ile beraber, her iki savaşta toplam 70.000
Müslüman katledildi. İlk halifeler, ümmet içerisinde se-
çim ile başa gelirken; Muaviye'nin zamanında saltana-
ta dönüştü. Muaviye hayatta iken oğlunu kendi yerine
halife tayin etti ve gü-
nümüze kadar İslâm
dünyası, babadan
oğula geçen saltanat
idaresinden kurtulamadı. Böyle bir idare Kur'an'da ve
sünnette yoktur.

Peki, sahabenin kendi aralarındaki ihtilafları ve çatışma- ları, siyer ve hadis yazımına nasıl etki etmiştir?

- Tarihçi dediğimiz âlimlerin, olayları tarafsız bir şekilde
nakletmesi gerekir; ama iş, sosyal siyasete inip kabile-
ler arası görüşlerin de dâhil olduğu bir toplum hadise-
si haline geldiğinde, her yere çekilmeye müsait yorum
meselesine intikal eder. Birbiri ile savaşan Hz. Ali ile Hz.
Aişe'yi haklı çıkarmaya çalışanlardan bir grubu Ali hak-
lı; diğer bir grubu ise, Aişe haklı diyorlar. Bunların haklı-
lıklarını kabul ettirmeye çalışırsanız sizin karşınızda iki
kaynağınız olacaktır. Ya Kur'an'a ya da sünnete/hadis-
lere dayanacaksınız! Kur'an'da Aişe ya da Ali haklıydı
diye bir ayet yoktur. Bu noktada kendinize avukat bul-
mak zorundasınız; o da Peygamberimiz olacaktır. Pey-
gamberimizin hiç söylemediği sözleri, sizler ona söyle-
tebilirsiniz! Eğer siz bir davayı benimsetmek istiyorsanız
o davayı benimseyen bir otoriteye dayanmak zorunda-
sınız! Sizlere günümüzden bir örnek vereyim. Ben 1960
ihtilalini yaşamış bir kimse olarak o zamanlar 27 yaşın-
daydım. Sıhhiye meydanına kocaman bir levha astılar:
"Türk dünyasının en büyük düşmanı komünizmdir; ne-

rede görülse ezilmelidir." Altında M. Kemal Atatürk'ün imzası yer almaktadır. Günümüzün aksine, o zamanlar devletin en büyük düşmanı komünizm idi. Bu levhayı, Çetin Altan kriminoloji enstitüsüne götürdü ve sahte olduğunu ispatladı. Atatürk'ün böyle bir sözü yokmuş! Peki, düşünün bakalım! Niçin bunu Atatürk imzasıyla yazdılar? Çünkü askerinin otoriteye dayanma ihtiyacı vardı! Cemal Paşa deseniz kıymeti yoktur; ancak Atatürk dediğinizde akan sular duruyor! İslâm dünyasının en büyük otoritesi, Peygamberimizdir. Peygamberimiz böyle buyuruyor dediğinizde akan sular duruyor. Onun için daha ilk asırlarda onun adına hadis imalatı başlamıştır. Sadece askerî alanda değil; kelim, mezhep, fırka-laşma ve benzeri kullanılmadığı yer yoktur. Mesela Hz. Aişe'yi damgalamak istiyoruz; nasıl bir hadis üretebiliriz? Hz. Aişe, Cemal savaşı için Basra'ya giderken, Haveb denilen bir yerden geçmiş ve oradaki köpekler kendisine havlamış. İstismar etmek için bu tarihî rivayeti doğru kabul edelim! Güya Peygamberimiz demiş ki: "Ya Aişe! Bir yere doğru gidiyor iken, Haveb'de köpekler havlayacak; sakın sen olmayasın." Buradan kastedilen, Hz. Aişe'nin gidişinin Peygamber tarafından kınandığı ve kötü görüldüğü olmalıdır. Çünkü müminlerin annesini başka türlü nasıl kötüleyeceksiniz. Dolayısıyla "Hz. Aişe'nin orada ne işi var, niçin Hz. Ali'ye karşı çıktı?" denilebilir. İfk hadisesinde Hz. Aişe'nin, Hz. Ali'ye kınandığı örneği gibi, geçmişte aralarında yaşanmış hadiseler vardır. İfk hadisesinde Hz. Aişe'ye iftira ettiler. Peygamberimiz, Peygamber olmasına rağmen gaybı bilmediğinden olayı mümkün görmüştür. Hz. Aişe evini terk etmiş, babasının evine gitmiştir. Peygamberimiz, sahabilere danışarak, "Sizin kanaatiniz nedir?" sorusuna kimileri, "Yok öyle bir şey!" derken, kimileri de Hz. Aişe'yi suçlu bulmuştur. Hz. Ali o sırada "Ya Resullah! Kadın kılığı mı var, boşa! Başka bir kadın alırsın." demiş! Ancak Hz. Aişe gibi izzetine son derece düşkün bir hanıma bu laf edilemez. Bu sözü Hz. Aişe hiç unutmamıştır. Bu olay, Buhârî'de ve diğer kaynaklarımızda mevcuttur. Hz. Aişe, tüm bu olup bitenlerden pişmanlığını ifşa ettikten sonra, ilmî faaliyetlerde bulundu ve İslâm kültürünü yaymaya çalıştı. Sizlere bir hadis daha nakledeyim. Hakim-i Tirmizi'nin çokça baskıları yapılan Nevâdirü'l-Usûl kitabında bir hadisi okuduğumda dehşet içerisinde kaldım; "kadınlara yazı yazmayı öğretmeyin ve sokağa bakan odalarda oturt-

İslâm dünyası, babadan oğula geçen saltanat idaresinden kurtulamadı. Böyle bir idare Kur'ân'da ve sünnette yoktur.

mayın!" denilmektedir. Siz, Peygamberimizin Sünnetini biraz okumuş kimse iseniz bilirsiniz ki böyle bir söz söylemiş olması mümkün değildir. Ancak emin olun ki, bizim en büyük âlimlerimizin kitaplarında bile bu hadis vardır. Peygamberimiz, hanımlarının yazı öğrenmelerini ifade etmiştir. Buhârî'nin el-Edebü'l Müfred isimli eserinde bunun en büyük örneği, Hz. Aişe'dir ki; yanında bir de Aişe bint Talha vardı. Civar şehirlerden Hz. Aişe'ye soru sorarlardı. Kendisinin yazısı iyi olmadığından, Aişe bint Talha'ya yazdırıp cevap gönderirdi. Hakim-i Tirmizi'nin kitabına bakıldığında, yazı yazmak haramdır. Burada Hz. Aişe haram mı işledi? Bilgi yanlışlığından dolayı tabi ki hayır! Peki, niçin Peygamberimize atfen "kızlarınızı okutmayın, yani yazı öğretmeyin." diye rivayet üretilmiştir? Yasaklama gerekçesi nedir? Etraf bozuk olduğu için; eğer yazı öğrenirse dışarıdaki adamlarla mektuplaşır. O terbiyesiz adamı düzeltmek yerine, böyle bir izah yöntemi devreye sokuluyor. Fakat siz söylerseniz kızınız itibar etmeyecek ve yazıyı öğrenecektir. Bunun da yolu, Peygamberimizi istismar etmekten geçiyor. Dediğimiz gibi, otoriteye ihtiyaç vardır. Bir Müslüman için en büyük otorite Peygamberimizdir ve böyle binlerce misali var!

Hocam, öyleyse fiten hadislerini de bu anlamda değerlendirebilir miyiz?

- Elbette ki öyle. En büyük hadis âlimlerimizin kitaplarında bile, benim hadis sayamayacağım ibareler var! Benim kanaatim bu yönde kesinleşiyor. Kureyş'ten devam edersek; mesela, bir gün birisi geldi odama ve: "Hocam biliyorsunuz ki, kıyamete kadar halifelerin Kureyş'ten olacağına dair Buhârî ve Müslim'de hadis var." dedi. Bu kişinin kafasında uzlaştırma problemi çıkmış! Hem bir tarafta kıyamete kadar hilafetin Kureyş'te olduğunu ifade eden hadis var; hem de diğer tarafta vakia bunu tekzip ediyor. Ben de dedim ki; "Senin ima ettiğin hadisi söyleyeyim: "İki kişi bile kalsa Kureyş'in halifeliği devam edecektir." ⁵ Ben "Şimdi Kureyşli halifemiz mi var?" dedim. "Yok" dedi. Bende "Resulullah atmış da tutturamamış mı? Ben, Peygamberime atmış da tutturamamış dedirtmem! Çünkü Peygamberimiz böyle bir şey söyleyemez, söylememiştir." dedim. İşin ilmî problemi şurada düğümleniyor; her iki hadisi de ihtiva eden aynı kitap Buhârî'dir. Sorun, ilim adamlarımızın topladıkları malzemenin kaynaklarında düğümleniyor. Hadisler na-

sıl derlendi ve toplandı; bunun üzerine eğilmedikçe izah etmek mümkün değildir.

Hocam, bizim görebildiğimiz kadarıyla hadis uydurma sahası, özellikle kıyamet alametleri ve kadcercilik üzerinde çok yoğun; bu iki alanda uydurmalar olmasa büyük oranda kurtulmuş olabilir miyiz ve siz bu konuda ne düşünöyorsunuz?

- Bu kadar basit değil! Zira insan hayatının her sahasına girmemiş hadis yok gibi! Uydurma rivayetler, her sahamızda varlık göstermektedir. Savaşları gören birinci asrın Müslömanları düşünmeye başladı! 70.000 Müslöman ölüyor, sahabiler birbirleri ile savaşıyor; bu nasıl bir iş ve bunun hikmeti nedir? Siz olsanız, düşünmez misiniz? Ancak işin içinden çıkılamayınca, bu Allah'ın kaderi dersiniz! O zaman da Cebriyeci oluyorsunuz; başkaları da bunun cebirle bir ilgisi yok; bu bizim suçumuz diyorlar ve onlar da kadcerci oluyorlar. Daha birinci asrın sonlarında bu sebeplerle firkalar ortaya çıktı. Müslömanlar savaşlarda birbirlerini öldürürken, bunlar mesul müdür, değil midir? Allah'ın affı geniş affeder dersanız, bu sefer de mürcie'den oluyorsunuz. Bugünkü İşid denen hadise de, haricilerin yirmi birinci asırdaki tezahürüdür. Bugün bize mezhebsiz Müslöman olunmaz diyorlar. Bizde onlara cevaben fikhî mezhepler ne zaman çıktı diyoruz. İmamların doğum ve ölüm tarihlerine bakarsak, en eski hicri takvim, ikinci asrın başlarıdır; birinci asırda mezhep diye bir şey yoktur. İslâmîyeti kendilerinden öğrendiğimiz Hz. Ömer vs. hangi mezheptendi? Hanefî veya Şâfiî miydi? diye sorarsak bu saçma bir soru olur; zira onların hiçbirinin mezhebi yoktur. Fikhî mezhepler, daha sonraları ilmî bir zaruretten doğmuştur. Sahabi denilince, çok mübarek ve her şeyi bilen insanlar çağrışımı oluyor öncelikle. Fazileti ve Peygamberimizin yanında olmaları elbette ki ayrı meseledir; ancak cahil sahabilerde mevcut idi. Medine'de olan sahabenin bilgisi ile Mısır'da yaşayan sahabenin bilgisi arasında farklılıklar vardır. İşte bu farklı anlayışlar, mezhepleri doğurmuştur. Mesela fakülte de ders verdiğimi ve 45 dakika sonunda "çocuklar birer kâğıt çıkarın ve ne anlattıysam hepsini yazın." dediğimi farz edin! Bir değerinin aynısı yazı bulabilir misiniz? Ben tek kişi olmama rağmen yinede bulamazsınız; yazarlar, seksen kişi ise, beni seksen türlü anlatacaklardır. Hadislerimiz de böyledir. Sahabenin kimisinin hafızası müthiş, kimisinininki zayıftır. Kullandığı kelimeler birbirinden farklıdır. Aynı hadisin muhtelif hadis kitaplarındaki şekilleri de birbirinden farklıdır. Çünkü onu manen kavrasa da kendi kelimelerini kullanarak nakletmişlerdir.

Erken sayılabilecek bir dönemde, Buhârî gibi birinin hadisleri toplamasına neden olan şey nedir? Böylesi bir çabanın ortaya çıkması, tasniflerin dahi erken dönemlerde klasik şeklini alması, Yahudi kültüründe benzer çalışmaların olması ve bu konuda bir birikime sahip olan insanlığın etkisi var mıdır?

- Peygamberimizin ilminin kaydedilmesinin zarureti, Kur'an'ın "Peygamber'e itaat edin." emrinden doğmaktadır. Daha sonraki nesiller için Peygamber'e itaat, onun ilmüne vakıf olmakla olur. Daha sonraki nesiller Peygamberi, onu tanıyan kişilerin anlattığı eserlerden öğrenecekler! Onu tanıyanlar, sahabiler, sonra tabiîn ve daha sonra da tebe-i tabiîn vs. tarafından bu şekilde nesillere aktarılıyor. Peygamberimizin söylediklerini bir başkasının nakletmesi, Kur'anî bir vazifedir ki; İslâm dünyasında ilk hadis kitapları, Peygamberimiz zamanında yazı bilen ilk sahabiler tarafından yazılmaya başlanmıştır; biz bunlara sahife ya da kitapçık diyoruz ve o sahabilerin isimleri aşikârdır; bugünkü ilmî tetkiklerimiz, bunu ortaya koydu ve müsteşrikler de bunu kabul etmektedirler. Buhârî ise, tebei-tâbiînden bile değildir; daha sonraki nesildir! Hatta Buhârî öncesinde de hadis kitapları vardır. Fuat Sezgin hocamızın da tespit ettiği üzere, Buhârî kitabını yazılı kaynaklardan derlemiştir. Oysaki bizde gidip birilerini dinlemiş ve kayda geçirmiş sanısı hâkimdir. Kendisinden önce yazılmış hadis kaynaklarından seçip derlediği için, böyle bir şey söz konusu değildir. Dolayısıyla Buhârî ve Müslim'in derleyip hadisleri kaydetmiş olması, o kayıtların yüzde yüz doğru olduğunu göstermez. Daha sonra usûl kitapları yazanlar, Buhârî ve Müslim eserleri için orada yazan her şey doğrudur, sahihtir diyerek, onlara dokunulmazlık kazandırdılar. Sırf bu yüzden İslâm âlimlerinin Buhârî ve Müslim'e Yönelttiği Tenkitler isimli bir makale yazdım. Müsteşriklerin değil de, İslâm âlimlerinin misalleri ile gayet açıkça ortaya çıkıyor ki Buhârî ve Müslim'de hem tarihi, hem maddî yanlışlıklar var! Hatta çok enteresandır; Buhârî ve Müslim'in hocaları durumunda olan İmam Ahmed b. Hanbel'in Müsnedinde olan bir hadis için, Ahmed b. Hanbel'in oğlu diyor ki: "Babam ölüm döşeyindeyken 'bu hadisi sil at!' dedi bana." Ahmed b. Hanbel'in "eserimden çıkar!" dediği hadis, Buhârî ve Müslim'de isnat ve metin açısından aynen bulunmaktadır. Ancak Ahmed b. Hanbel, o hadisin atılması için oğluna talimat vermiştir! Bu gerçeği, bizim hadisçilerimizden bilen var mıdır? İlk defa söyleyen Ignác (Yitzhaq Yehuda) Goldziher olmuştur. İbn Hanbel'in Müsnedi baştan aşağı okunsaydı, bunlar görülecekti! Bizim birinci problemimiz, kültürel yetersizliği-

mizdir. İslâm kültürü, sadece hadis kitaplarından ibaret değildir. Yazılan hadis kitaplarının muhakemesi ayrıca kelim, fıkıh, tefsir vs. bilmeyi ve Ehl-i Kitap kültürüne de sahip olmayı gerektirir. Zira Yahudilerden nakledilmiş bir sürü hadis vardır. Örneğin Ka'bü'l-Ahbâr'dan bir sürü hadisler naklediliyor.

Örneğin hocam, "Allah Âdem'i kendi suretinde yarattı." şeklinde geçen hadis, Tevrat'ın "Tekvin" kitabında da yazıyor!

- Bizim hadis kitaplarımızda, Buhârî'de bile yer alan hadisi, kimisi te'vil ediyor; kimisi böyle hadis yoktur diyor. Bu bir çelişkidir! Benim için her âlim muteberdir, hürmete şayandır. Ama âlimin her dediği doğru olmayabilir. Herkes kendi kültürü içerisinde muteber laf söyler. Mesela, diyanetin hazırlayıp bastığı Tecrid-i Sarihte Buhârî'nin bazı kitapları, örneğin Kitabu'l-İkrah yoktur. Kitabu'l-İkrah'ta Buhârî, İmam-ı Azam Ebu Hanife'nin mükrehin nikâhı geçerlidir görüşüne itiraz ediyor. Örneğin, silah tehdidiyle bir kimseyi eşini boşamaya mecbur etseler ve o da boşasa, böyle bir boşama Hanefî mezhebine göre geçerlidir. Buhârî Sahihinde "bazı insanlar dedi ki!" diyerek, isim vermeden Ebu Hanife'yi tenkit ediyor. Âlimler, "bazı insanlar dedi ki!" ifadesinden Ebu Hanife'nin kastedildiğini biliyorlar. Buhârî de esasen hürmeten isim vermiyor! Nimet-i İslâmın sahibi Hacı Zihni Efendi de bunu biliyor. İstanbul'da basılan, kendisinin hazırladığı Buhârî'nin onsekiz ciltlik Sahihini tashih ederken, kenarlarına Buhârî'ye hitaben, "sen kimsin ki, İmam-ı Azam'ı tenkit ediyorsun!" diye notlar düşmüştür. İmam-ı Azam Ebu Hanife'nin hata yapmazlığı nereden çıkmış ki! Buhârî, doğru bir tesbit yapmış ise kabul edersiniz. Ben lisede iken Ömer Nasuhi Bilmen'in İlmihali yeni çıkmıştı; oruç bölümünde, "oruçlu bir kimse unutarak yiyip içerse, orucu bozulmaz." denilmesi, doğru bir tespittir; ama burada oruçlu olduğunuz halde uykulu olarak bir şeyler yiyip içerseniz, orucunuz bozulur mu sorusu akla gelmektedir. Siz bozulmaz diyorsunuz. Fakültede talebelere sordum, onlar da; "uykulu kimse, unutandan daha mazurdur, bozulmaz." dediler. Ama onlara "size kanıtlayabilirim ki, Ebu Yusuf, İmam Muhammed ve bir fetvasında da Ebu Hanife'ye göre bozulur." dedim. Hani İslâm akıl-mantık diniydi! Doktora tezime daha o zaman karar verdim ve İmam-ı Azam'ın hata yaptığını bir makalede mevzu yaptım. Bin sene öncenin kitabını, geleneğini taklit ediyor insan; kendi kafasını kullanmıyor. İlahiyata gittiğim zaman tetkik ederim diye bıraktığım meseleyi, diyanette neşriyat müdürü olan talebemin benden ma-

kale istemesiyle vesile kazandı. Bende kendisine; bu meseleyi sana yazarım, ama diyanet benim makalemi basmaz, sende on beş gün sonra iade edersin dedim ve düşündüğüm gibi de oldu; basamadılar iade ettiler. Daha sonra ben fakültenin temsilcisi olarak, Din İşleri Yüksek Kurumu'nda görevli iken, yine kurul üyesi bir hocamız bir ramazan ayında armağan (dergi eki) çıkarak, diyanet dergisine eklemek suretiyle dağıtmışlardır. Bende bu mevzu hakkında ne demişler diye merak edip dergi ekini okudum. "Uyuyanın orucu bozulduğu gibi, kerhen/istemeyerek duman yutarsa da, oruç bozulur." denilmektedir. Kendisine latife maksadıyla "Ankara'da oruç tutmak zor; Cinnah caddesinden bir geçerken, otobüsün egzozundan çıkan duman orucu bozmayacak." dedim. İki elini masaya koyarak, "hocam ne yapayım. Büyük adamlar böyle demişler!" dedi. Bu söz İslâm dünyasının hastalığının teşhisidir. Büyük adamlar yanlış yapamazlar mı?

İmamlara ve siyasilere itaati emreden hadisler var! Buhârî örneğinden; "Bana itaat eden, Allah'a itaat etmiş olur. Bana isyan eden de, Allah'a isyan etmiş olur. Benim tayin ettiğim emire itaat eden, bana itaat etmiş; Allah'a isyan eden de hakikatte bana isyan etmiş olur." hadisi gibi, bu tür hadisler hakkında görüşleriniz nedir?

- Böyle bir ifadenin Peygamberimize ait olması şu şartlarla kayıtlıdır; "Bana itaat eden Allah'a itaat etmiştir; yani size vahyi naklediyorum, ben vahyin gereğini yapacağım; bu noktada bana itaat etmezseniz, Allah'a itaat etmemiş olursunuz." demektir. Eğer böyle olmasaydı, Peygamberimizin her söylediğini tatbik etmek zorunda kalırdık; oysaki Peygamberimize başta kendi hanımı da dâhil olmak üzere muhalefet edenler vardı. Kur'an'ı mantıkî silsile içerisinde okursanız hicret etmiş hanımların bey'atlarından bahseden ayette,⁶ hanımlardan ma'rufta itaat istenmektedir. Dolayısıyla rivayetlerde maksat, tamamen vahye itaattir. Ama birilerinin uydurduğu ya da manasını çarpıttıkları, örneğin; "benden sonra Ömer'e, Ebubekir'e uyun!" diye rivayet olur mu?

Olur diyen, bunu yazan hadis kitapları var! Doçentlik tezimde konuların önemine binaen öğrenmek maksadıyla bu meseleleri inceledim. Peygamberimizin vefatından Emevîlerin Sonuna Kadar Siyasî-İçtimai Hâdislerle Hadîs Münasebetleri; yani yaşanan siyasî ve toplumsal olayların hadislerde nasıl ifade edilmiş olduklarını inceledim. Asırlar boyu tekrarlanarak gelen bu mevzu çok geniştir. Bunların ayrımının yapılması gerekir; ay-

rım yapmazsanız, siz Muaviye'yi katletmemiş olmaktan ötürü hesaba çekileceğinizi zannedersiniz. Zira "Muaviye'nin minbere çıktığını gören, onu katletsin" diye bir hadis mevcuttur.

Hikmet kavramı hakkında neler söylemek istersiniz? "Es-Sünnetü kadîyetün ale'l-Kitâb/Sünnet Kitâb'a hükmeder." noktasına nasıl varıldı?

- Âlimlerimiz, Kur'an'ın dışında sünnetin de ilâhî bir kaynak olduğunu söyleyebilmek için, yine Kur'an'dan delil bulma ihtiyacı hissettiler. Ancak İmam Şâfi'ye gelinceye kadar Sünnetin vahiy olduğuna dair bir görüş yoktu.

Gayri metluv vahiy deniliyor. İslâm'da böyle bir şey var mıdır?

- Kat'iyyen yoktur. Ama İmam Şâfi, böyle bir şeye dayanma ihtiyacı duydu ve hikmet mefhumuna sarıldı. Ayetlerde geçen "Allah size Kitabı ve Hikmeti indirdi." ifadelerinde yer alan "hikmet" kavramına "sünnettir." dedi. Usûlü fıkıh ve usûlü hadis sahasında hikmet, sünnettir diye yazan ilk kaynak, İmam Şâfi'nin er-Risalesidir. Ben bunu kabul etmiyorum. Kur'an'da geçen her hikmet, sünnet olarak kabul edilemez. Hikmet kelimesinin geçtiği çoğu ayette, sünnet anlamı ile hiç ilgisi yoktur; ama mecburiyetten ona yapışmıştır.

Hocam, Kur'an'ı ağaç, Peygamberimizin uygulamalarını da bu ağaçtan dökülen meyveler kabul edersek, bu anlamda "Hikmet, sünnettir." diyemez miyiz?

- Tabiki dersiniz! Peygamber (s), Kur'an'ı en iyi bilen kimse; sahip olduğu Kur'an kültürü ve vahiyden ötürü geliştirilmiş beyni ile topluma ilişkin pek çok şey söylemiştir. İşte onlar da hikmet olmaktadır.

- Bizlere zaman ayırdığınız ve gösterdiğiniz konukseverlik için siz değerli hocamıza teşekkür ediyoruz. Rabbim sizden razı olsun. Allah'ın selamı üzerinize olsun...

Notlar

1. Tevbe 9/122
2. Ma'un 107/4
3. Hucurât 49/13
4. Hucurât 49/9
5. Buhari, Kitabu'l-Ahkâm c. 8, s. 105, bab 2; Müslim h: 1820
6. Mumtehine 60/10